

**ТРАКИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
СТОПАНСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ”**

**ТЕНЬО НИКОЛОВ МАНОЛОВ
ТЕРИТОРИАЛНАТА ЛОКАЛИЗАЦИЯ НА БИЗНЕСА
/НА ПРИМЕРА НА ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ/**

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертационен труд за присъждане на образователна
и научна степен „доктор” по научна специалност
„Народно стопанство (вкл. регионална икономика
и история на народното стопанство)”**

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

проф. д-р Стефан Димитров Иванов

гр. Стара Загора

2016 г.

СЪДЪРЖАНИЕ НА АВТОРЕФЕРАТА:

Раздел	Страница
I. Обща характеристика на дисертационния труд	3 стр.
II. Структура на дисертационния труд	6 стр.
III. Кратко изложение на дисертационния труд	8 стр.
IV. Справка за приносите	39 стр.
V. Списък на публикациите по дисертационния труд	40 стр.
VI. Резюме на автореферата на английски език (Abstract)	41 стр.
БЕЛЕЖКИ	42 стр.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита от катедра „Регионално Развитие“ при Тракийски Университет – Стара Загора, на 15.06.2016 г.

Авторът на дисертационния труд е докторант в самостоятелна форма на обучение към катедра „Регионално развитие“ при Тракийски Университет – Стара Загора, зачислен със Заповед №2358/13.12.2013 г. на Ректора на Тракийски Университет – Стара Загора. Докторантът е отчислен с право на защита със Заповед №2294/27.10.2015 г. на Ректора на Тракийски Университет – Стара Загора.

Дисертационният труд е в обем 203 стандартни печатни страници и се състои от: увод, три глави, заключение, използвана литература и приложения. Използваната литература се състои от 106 източника – 22 на български език, 76 на английски език и 8 интернет адреса. В текста са включени 1 карта, 40 фигури и 47 таблици. Към дисертационния труд са представени и 27 приложения.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на отчаса в зала..... на Тракийски университет, Стопански факултет, гр. Стара Загора, 6000, Студентски град.

Материалите по защитата са на разположение в канцеларията на Научен отдел при Стопански факултет и на интернет страницата на Тракийски Университет

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на темата

Изборът на териториалната локализация на бизнеса представлява особено значим изследователски, научен и практико-приложен въпрос.

Установилите се тенденции на различна скорост на развитие на отделните региони в страната, се определят от множество предпоставки, които имат пряко или косвено въздействие върху формирането и установяването на икономически дейности и субекти.

Характеристиката на регионалното стопанство на област Кърджали е резултат от редица процеси и проблеми през периода на пазарно-ориентирана икономика в България, по-важните от които са:

- Необходимостта от реструктуриране на регионалната икономика в ранните години на създаване на пазарно стопанство. Отпадането на държавното планиране, съчетано със закриване на традиционните пазари, води до фалиране на голяма част от фирмите, които не могат да се адаптират към изграждащата се нова пазарна среда.

- Процесът на създаване на нова икономическа среда се натъква на: неподготвеността на публичните институции, които не могат да избегнат похватите на стария режим; липса на адекватна държавна политика за подпомагане развитието на изостаналите региони, новосъздаващия се бизнес, който се характеризира с ниска квалификация, техническа въоръженост и неконкурентоспособност; липса на подкрепяща логистична среда – нормално функциониращи финансови институции, консултантски услуги, бизнес сдружения и други.

• Преориентацията на страната към изграждане на демократично общество и пазарно стопанство отваря местния пазар за западните компании. Подготовката за влизане в ЕС и пълноправното чланство от 2007 г. се съпътства от интензивно навлизане на западни фирми и фалиране на малките и неукрепнали български малки и средни предприятия.

Възникването и развитието на тези проблеми в регионален план води до сриване на местните икономики, нарастване на безработицата, изостряне на социалните проблеми и масова миграция, вкл. емиграция.

Като се има предвид всичко това, анализът и оценката на състоянието и развитието на регионалното стопанство и неговото влияние върху мотивите, нагласите на предприемачите за локализация и развитие на бизнеса на тази територия, добива особена значимост за бъдещото ѝ развитие и успешното усвояване на еврофондовете

2. Обект и предмет на изследването

Това обуславя **обектът** на дисертационния труд да се съсредоточи до изследване на регионалното стопанство и фирмите в област Кърджали.

Предмет на анализ и оценка е влиянието на социално-икономическата среда върху развитието на фирмите в Кърджали.

Анализирант се демографските, икономически, социални и инфраструктурни условия в област Кърджали за периода 2008-2014 г., концентрацията на отделните икономическите дейности, както и основни външни компоненти на бизнес средата в областта.

3. Цел, задачи и основна теза на дисертационния труд

Целта на настоящия дисертационен труд е да се установи равнището и динамиката на стопанската активност в област Кърджали за периода 2008-2014, да се идентифицира основните локализационни фактори и проблеми за бизнеса в региона, и на тази основа да се формулират предложения за подобряване на бизнес средата.

За реализиране на така формулираната цел се търси решение на следните главни изследователски **задачи**:

➤ Изясняване теоретичните аспекти на пространственото разположение на икономическите дейности, съществуващите модели за регионално развитие и факторите, детерминиращи териториалната локализация;

➤ Анализ и оценка на мястото на икономиката на област Кърджали сред другите области в страната и анализ на вътрешнорегионалните различия в областта;

➤ Определяне на конкурентните икономически дейности със силна концентрация в област Кърджали и с потенциал за развитие;

➤ Осъществяване на преглед на действащите компоненти на бизнес средата в област Кърджали и регулациите на бизнеса;

➤ Идентифициране на основните локализационни фактори за нефинансовите предприятия от област Кърджали;

➤ Определяне на основните проблеми за бизнеса локализиран в област Кърджали

Основната изследователска теза е, че състоянието и тенденциите в социално-икономическото развитие в област Кърджали следва националната динамика през наблюдавания период 2008-2014, която формира неблагоприятна макро среда за бизнеса, но съществуват

регионални специфики, които могат да се превърнат в притегателна сила за локализация на бизнеса.

4. Използвани методи

Използвани методи в дисертационния труд: 1) Общонаучни: анализ и синтез; индукция и дедукция; систематизиране; ранжиране; анкетиране; 2) Икономически и икономико-статистически: диагностичен и сравнителен анализ, вкл. коефициент и темп на растеж (прираст); средни величини; вариационен анализ; индексен анализ; структурен анализ; shift-share анализ.

Източник на обективната информация са статистическите данни от НСИ и ТСБ-Кърджали. Субективната информация се базира на анкетно проучване на бизнес единици в област Кърджали.

Социално-културна характеристика на региона е специфичната етническа и професионална структура, културните традиции и други. Тези фактори имат своето значение за локализацията и развитието на бизнеса, но липсата на информация не дава възможност да се квантифицира тяхното влияние, поради което те са изключени от настоящото изследване.

II. СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД

ПЪРВА ГЛАВА: ТЕОРЕТИЧНИ АСПЕКТИ НА ТЕРИТОРИАЛНОТО РАЗПОЛОЖЕНИЕ НА СТОПАНСКАТА ДЕЙНОСТ

1. Икономика и пространство
2. Локализация и физико-метрично пространство
3. Фактори за избор и развитие на териториална локализация на бизнеса
4. Теории за регионалния икономически растеж и развитие
5. Методически инструментариум за изследване на териториалната локализация на бизнеса в област Кърджали

ВТОРА ГЛАВА: АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ТЕРИТОРИАЛНОТО СТОПАНСТВО В ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ

1. Сравнителен анализ на социално-икономическото развитие на Кърджали
 - 1.1. Демографско развитие
 - 1.2. Икономическо развитие
 - 1.3. Социално развитие
 - 1.4. Инфраструктурно развитие
 - 1.5. Интегрална оценка за социално-икономическото развитие на област Кърджали
2. Вътрешнообластни различия
 - 2.1. Демографско развитие
 - 2.2. Икономическо развитие

- 2.3. Социално развитие
- 2.4. Инфраструктурно развитие
- 2.5. Интегрална оценка за социално-икономическо развитие на общините от област Кърджали
3. Динамика и структура на нефинансовите предприятия в област Кърджали
4. „Shift-Share” анализ
5. Основни изводи от втора глава

ТРЕТА ГЛАВА: ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА БИЗНЕС СРЕДАТА В ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ

1. Бизнес среда и бизнес регулации
2. Проучване на локализационните фактори за фирмите от област Кърджали
 - 2.1. Цели и организация на проучването
 - 2.2. Представяне на резултатите от проучването
3. Проблеми и възможности за бизнеса в контекста на регионалната политика
4. Препоръки за привличане и задържане на бизнес активност в област Кърджали

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

ПРИЛОЖЕНИЯ

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Първа глава: Теоретични аспекти на териториалното разположение на стопанската дейност

1. Икономика и пространство

Икономическата дейност възниква и се развива в пространството. Фирмите, както и икономическите участници като цяло, избират своето местоположение по същия начин, както избират производствените фактори и технологии. Така факторът „пространство” се интегрира в анализа на функциониране на пазара, чрез включването на пространството в логически схеми и модели, които тълкуват и регулират пазарните процеси.

Насочване на научните изследвания от „пространство” към „територия” е основателно, когато основният фокус на анализ са модели на местния растеж, включващи пространството като икономически ресурс и като самостоятелен производствен фактор.

Отговори на въпросите каква икономическа логика обяснява избраното от фирмите място за локализиране и защо някои региони са по-развити от други са представени от две големи групи теории:

- локализационна теория, най-старият клон на регионалната икономика, който се занимава с икономическите механизми, които разпределят дейностите в пространството;
- теория за регионален растеж (и развитие), която се фокусира върху пространствените аспекти на икономическия растеж и териториалното разпределение на доходите.

Тези два аспекта на науката за регионалното стопанство си взаимодействат непрекъснато, което и създава традиционните схващания

за пространството от гледна точка на „физико-метричния” аспект на локализационната теория и като „еднородно-абстрактно” пространство при теорията за регионалния растеж и развитие. По-новата концепция за пространството, известна като „диверсифицирано-релационно” е точката на максимално взаимно обогатяване между двата разглеждани аспекта на регионалното стопанство. Тези концепции за пространството все още се разглеждат самостоятелно и интегрирането им частично е постигнато чрез съвременното понятие – „диверсифицирано-стилизирано” пространство, използвано от най-новите теории за местното развитие.

2. Локализация и физико-метрично пространство

Локализационната теория и нейните модели обикновено имат микроикономически основи. Тя теория има за цел да обясни пространственото разпределение на икономическите дейности, да идентифицира факторите, които влияят на местоположението на отделните дейности, разпределянето на различни части от територията между различните видове производства, пространствено разпределяне на пазара между производители, и функционалното разпределение на дейностите в пространството.

Локализационните модели се различават в зависимост от хипотезите за пространствената структура на търсенето и предлагането, които отразяват целите, които преследват моделите. Има модели, чиято цел е да тълкува „твърденията за локализационен избор”, на основата на приемането за потребителския точков и суровинен пазар със зададено местоположение. Приносът на известните имена в еволюцията на теорията за локализацията е представен в таблица 1.1.

Таблица 1.1. Еволюция на теорията за локализацията

Период	Автор	Принос
XVIII век	Loui Montesquieu	Научен труд: "За духа на законите" Въздействието на природата върху икономическия живот.
	Carl Ritter	Оценка на природните условия като причина за възход на едни и за упадък на други народи.
	Johann Von Tunen	Научен труд: „Изолираната държава по отношение на селското стопанство и националната икономика". Първи класически модел за локализация на селскостопанското производство, зонироване на земеделските земи, диференциална рента, анализ на специфични форми на концентрация в земеделието.
XIX век	William Rosher	Научен труд: „Изследване на законите, които определят целесъобразното разположение на отраслите на промишлеността". Теорията за разположението на промишлеността.
	A.Shefle	Теориите за развитие и териториално разположение на промишлеността.
	A.Marshall	Формулира седем фактора за разположение на производството:1) близост до материали; 2) близост до пазари;3) възможност за използване на водна енергия;4) климатични условия;5) наличие на работна сила;6) наличие на капитал;7) влияние на вече съществуващи п-ва.
	W. Launhard	Прилага абстрактно-теоретично моделиране, разработва модел за локализационния избор чрез минимизиране на разходите.
XX век	Alfred Weber	Научен труд: „Теория на разположението на индустрията", „За разположението на промишлеността", „Чиста теория на шандорта". Теория за промишления шандорт, анализира агломерационния ефект, формулира елементите на цената на стоката; определя всички фактори на локализация на промишлеността, като ги разделя на: А/естествено-технически; Б/ социално-културни.
	H.Ritchal	Научен труд: „Чистата и историческата динамика на локализацията на производствените отрасли" Разглежда локализацията в рамките на цялото национално стопанство.
	Edgar Hoover	Научен труд: „Локализация на стопанската дейност". Всеобхватно и задълбочено изучаване на транспортните разходи, дефинира функциите на конкуренцията в пространствен аспект като концентриращи или деконцентриращи; оценява ролята на транспортните възли при териториалното разположение на пром. предприятия.
	A.Lösch	Отчитане на конкуренцията при вземане на решения за локализацията.
	W.Kristaler	Създава модел за териториално разположение на централните места.
	Predel Englander	Разглеждат съвкупното въздействие на три фактора: територия, труд и капитал;Englander счита, че е необходимо да се изучават едновременно географията на производството и географията на потреблението.

Източник: Авторова интерпретация

При формиране на регионалното стопанство трябва да се акцентира на три аспекта:

а) предимствата на природните ресурси (несъвършена мобилност на производствените фактори);

б) икономията от концентрацията (несъвършена делимост на фактори, стоки и услуги);

в) разходите за транспорт и комуникации (несъвършена мобилност на стоки и услуги).

Hoover (1968, стр. 45)¹ подчертава, че регионалното стопанство е форма, в която се проявява териториалния характер на националната икономическа система. Подобно схващане за регионалното стопанство - като икономика на част от територията, която е таксономично дефинирана, се представя и от български автори (Генешки, М, 2002², Георгиев, Л., 2010, стр.13³, Василева, Л., 2009, стр.8⁴, Стоенчева, Цв., 2010, стр.7⁵, Тонкова, Ст., 2006⁶).

Когато се изучава регионалното стопанство вниманието се насочва към предпоставките за зараждане, формиране и разпространение на икономическите процеси и явления, в зависимост от особеностите на

¹ Hoover, E.M., 1948, The location of Economic activity, New York: McGraw-Hill

² Генешки, М., 2002, Регионална икономика, Тракия-М, София

³ Георгиев, Л., 2010, Регионална икономика, Издателство „Нов български университет“, София

⁴ Василева, Л., 2009, Развитие на регионалната икономика в условията на интеграция и глобализация, Тракия-М, София

⁵ Стоенчева, Цв., 2010, Регионална икономика, Университетско издателство „Стопанство“, УНСС, София

⁶ Тонкова, Ст., 2006, Локализационният избор. Теоретични модели и подходи за реализация, Вт. издание, Изд. „Абагар“, Велико Търново

конкретната територия, като специфично съчетание на природни, човешки, материални и финансови ресурси.

От трите класа системи, които според общата теория на системите са обект на научни изследвания (системи без определена цел, системи притежаващи постоянна цел, системи способни да формират и изменят цели) социално-икономическите системи, каквито са регионалните стопанства, се отнасят към третия клас. От това следва: 1) в териториалните системи протичат динамични социално-икономически процеси. Те имат многоелементна структура и се характеризират с многообразие на връзките и зависимостите, което определя и високата степен на сложност на тези системи; 2) функционалните отношения между елементите, изграждащи социалната и икономическа подсистема на териториалната система, се проявяват посредством формата им на териториална организация, а оттук се определят възможностите и конкретните подходи за планиране и управление на социално-икономическите пространствени системи.

3. Фактори за избор и развитие на териториална локализация на бизнеса

Заедно с представените класически теории, значителен брой съвременни изследвания определят и обясняват детерминантите на локализационното решение. Акцентът на тези проучвания може да бъде върху отделни фактори определящи избора на местоположение на дейности в даден регион или върху специфични бизнеси и сектори. По отношение на първата група изследвания примери има по отношение на различни фактори: анализ на влиянието на данъци, субсидии, стимули; регулации свързани с опазване на околната среда; качество на живот и

условия; трудови разходи; транспортни разходи и достъп. Фирмите по цял свят използват различни методи и модели, когато изработват решение за това на кое място да се локализират техните офиси, сгради, промишлени помещения, сервизни центрове, обслужващи центрове (кол-офиси) и др., защото мястото на локализацията засяга в много голяма степен, както постоянните разходи, така и променливите разходи за успешното опериране на даден бизнес.

От гледна точка нивото на локализационния процес, факторите за избор на местоположение на даден бизнес може да се групират по следния начин:

1) Фактори, определящи избора за ситуирането на определен бизнес в дадена страна: политически риск, отношение на централните и местни власти към бизнеса; културни и икономически въпроси; наличие и разположение на пазари за продукцията или услугите, които ще се създават; наличие на работна сила и евентуалните производствени разходи; наличие на доставчици, комуникации, инфраструктура; валутен риск и др. под;

2) Фактори, определящи избора за ситуирането на определен бизнес в даден регион: желание на управленското ръководство за ситуиране в точно определен регион (близост до определени обекти); икономическа привлекателност на региона (местни данъци и такси, толериране на нови/стари фирми); културологични особености на региона, включително етническа спецификация и религиозно вероизповедание; разходи за труд и отношение към профсъюзните организации; регулации за опазване на околната среда; стимули, осигурявани от централната и местна власт; близост до ресурсите;

разходи за придобиване на земя и изграждането на различни складови помещения, производствени мощности, шоу-руми и др.

3) Фактори, определящи избора за ситуирането на определен бизнес на дадено място: конкретни разходи за придобиване или вземане под наем в дългосрочен план на определени парцели или съществуваща инфраструктура; системна обезпеченост и надеждност от гледна точка на сухопътния, водния и въздушния транспорт; регулации по отношение на зонирването на даден град или регион; близост на доставчиците; наличие на пряка конкуренция и т.н.

При всички случаи трябва да се подчертае обаче, че ситуирането на определена територия и последващото териториално развитие, се състои от два взаимно обусловени процеси: 1.териториално разположение на нови производствени и обслужващи обекти; 2. териториално развитие на системата от съществуващи производствени и обслужващи обекти.

Критериите за локализация, или локализационните фактори служат за изграждането на стройна система от количествени и качествени показатели за оценка на дадена територия, на която са разположени различни бизнес единици. Тук е мястото да се посочи, че според различни изследователи (Конакчиев Д., 2003)⁷ „критериите за локализация са целеви функции, чиито стойности определят приемането на решението за локализация. Като общоприложим критерий за локализация той посочва обема на съвкупните разходи за изграждане и експлоатация на производствените обекти”.

⁷ Конакчиев Д., 2003, *Обща теория на регионалната икономика – основи, анализ*, ВСУ, Варна

В дългосрочен план уместно е като основен принцип за локализиране на даден бизнес да се изведе непрекъснатото максимизиране на ползите на фирмата от дадена локализация.

4. Теории за регионалния икономически растеж и развитие

Втората голяма група теории, свързани с регионалното стопанство се стреми да обясни защо икономическия растеж и развитие се проявяват на регионално/местно ниво. Защо има богати региони и бедни региони, региони, които се развиват повече от другите и региони, които се развиват по-слабо? Кои фактори определят икономическия растеж на местно ниво? С други думи, в този случай се анализира възможностите на поднационалните системи (регион, населено място) със специфични икономически характеристики да развиват икономически дейности, да ги привличат, както и да създава условия за дългосрочно развитие.

Регионално икономическия растеж и развитие се основава на сложните взаимоотношения между икономическите дейности и субекти в региона. Разкриването на всички фактори, които въздействат върху този сложен процес може да се осъществи само, ако се проследи как се предава всяка промяна от една дейност на друга и от регион на регион. Според редица автори (Hoyt, 1954⁸, North, D., 1955⁹, Tiebout, Ch., 1960¹⁰, Richardson, H., 1978¹¹) главният двигател на регионалното икономическо

⁸ Hoyt, H., 1954, Homer Hoyt on the development of economic base concept, Land Economics, May, pp. 182-187

⁹ North, D., 1955, Location theory and regional economic growth, Journal of Political economy, vol. 63. pp. 243-258

¹⁰ Tiebout, Ch., 1960, The community income multiplier: a case study, in Pfouts, R. (ed), The techniques of urban economic analysis, London.: Chandler-Davis

¹¹ Richardson, H., 1978, Regional and urban economics, Harmondsworth: Penguin

развитие е търсенето на регионалната продукция и осигуряването на трудови и други видове ресурси. Други автори акцентират на другата пазарна сила – предлагането, като движеща сила на икономическото развитие (Heckscher, E., 1919¹², Harrod, R., 1939¹³, Borts, G. And Stein, J., 1964¹⁴). Тази концепция за пространството е приета от неокласическата теория за регионално развитие, експортната теория, теория за междурегионалната търговия.

Теории за същинската агломерация

Според Perroux (1950, p.89-104)¹⁵, икономическият растеж и развитие е „избирателен, кумулативен процес, който не се проявява навсякъде по едно и също време, но се проявява в определени точки в пространството с променлива интензивност“. Това определя наличието на т.нар. „полюси на растеж“, в които се съсредоточава развитието, поради синергичните и кумулативни сили, генерирани от трайни и стабилни местни входно-изходни връзки улеснени от физическа близост. Концептуалният скок се състои в разглеждането на пространството като система от локализиращи технологични фактори – набор от материални и нематериални фактори, които поради близостта си и по-малките транзакционни разходи въздействат върху производителността и

¹² Heckscher, E., 1919, The effect of foreign trade on the distribution of income, *Economik 13 Tidskrift*, pp 497-512, Eng.edn. in Ellis, H. and Metzler, L. (eds) 1950, *Readings on the theory of international trade*, London: Allen&Unwin, pp.270-300

¹³ Harrod, R., 1939, An essay in dynamic theory, *The Economic Journal*, vol. 49, no 195, pp 14-33

¹⁴ Borts, G. and Stein, J., 1964, *Economic growth in a free market*, New York; Columbia University Press

¹⁵ Perroux, F., 1950, *Economic space: theory and applications*, *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 64., no 1, pp. 89-104; 307-320

иновативността на предприятията. Основно схващане на теориите за кумулативните причинно-следствени връзки е, че с появата си регионалните различия водят до „самозасилване” развитието на региона, който (при липса на катастрофични събития) запазва статута на район в растеж. Агломерацията на икономическите дейности и хора предизвиква допълнителна експанзия в богатите региони – нови фирми са привлечени от вече съществуващата концентрация на стопанска дейност, пазарът е относително голям, което дава възможност за икономии от мащаба, както и за диверсифициране на пазара на труда. Моделите на новата икономическа география имат предвид двусекторна икономика, включваща селско стопанство и промишленост. Krugman¹⁶ разглежда именно формирането на индустриален център и аграрна периферия. Според Кругман появата на модели „център-периферия” зависи от транспортните разходи, икономии от мащаба и от дела на индустрията в националния доход. Основният фокус пък в тезите на Friedmann^{17, 18} обаче е проблемът, че често се преплитат успехът на дадена локализация с успеха на отделните лица. Ростой (Rostow, W., 1960, p.14¹⁹) , който счита, че икономическият растеж ще зависи от факторите: традиции в обществото, условия за ситуиране, устойчив път към зрялост на пазара и високи равнища на масово потребление.

¹⁶ Krugman PR, 1991, Increasing returns and economic geography, Journal of Political Economy, vol. 99, pp. 183 – 199

¹⁷ Friedmann J., 1966, Regional Development Policy: A Case Study of Venezuela, Cambridge: MIT Press.;

¹⁸ Friedmann J., 1972, A general Theory of Polarized Development, in Growth Centers in Regional Economic Development. ed. N.M. Hansen, 82-107. New York: Free Press.

¹⁹ Rostow, W.W., 1960, The stages of economic growth: A non-Communist manifesto. Cambridge: Cambridge University Press.

През 1970-те години, когато се изследват процесите на развитие „отдолу-нагоре”, се реализира нов концептуалният скок пространството се разглежда като „територия”, т.е. като система от локализирани материални и нематериални фактори, които, поради близостта си и свитите транзакционни разходи, въздействат върху производителността и иновативността на предприятията. Освен това, територията се формулира като система за местното управление, което обединява общността, играчите в частния сектор, и местните институции. И накрая, територията е система от икономически и социални отношения, съставляващи връзки или социален капитал на дадено географско пространство (Camagni, 2002, pp.2395-2411²⁰). Именно защото теориите за диверсифицирано-релационното пространство на 70-те и 80-те години на 20-ти век разглеждат развитието като силно зависимо най-вече от външни фактори, под формата на локализация и пространствена близост, те подчертават (за първи път в историята на икономическата мисъл) ролята на ендогенни условия и фактори за местно развитие. В теориите, отчитащи местната обществена среда, факторите които оказват влияние върху реализираните икономически резултати от вложения труд и капитал са свързани със специфичните характеристиките на местната среда – уменията на работната сила, технически и организационни ноу-хау, социални и институционални структури.

²⁰ Camagni, R., 2002, Final report of the research project on development prospects of the Community's lagging regions and the socio-economic consequences of the completion of the internal market: An approach in terms of local 'milieux' and innovation networks, Milan: GREMI

Теории за териториалните иновации

Привлекателността за инвестиции в иновациите е един от съвременните силни акценти в националните и регионални политики в много страни на ЕС и по света като именно иновациите се разглеждат като ключов фактор за конкурентоспособността (OECD, 2011²¹). Развитието на местната икономика зависи от капацитета ѝ за трансфер на ресурси от стари към нови сектори и дейности, чрез усвояване на нови продуктови технологии. В тази група попадат различни теории, като например „инкубатор” теориите, теориите за жизнения цикъл на продуктите, теорията за иновативната среда.

Анализът изследва териториалните корени, чрез които иновацията достига конкретен район. Най-известния от тези модели е разработен от шведския географ Torsten Hägerstrand (1966, pp. 27-42²²). Той поддържа идеята, че развитието във времето на една иновация се представя от S-образна извивка представена от логистична функция и фазите на цикъла трябва да бъдат комбинирани с териториални такива, за да се изведе териториално-времево разпространение на иновациите през три етапа: „възприемане”, „разпространение”, „насищане”. Моделът приема, че информацията за иновациите автоматично води до тяхното приемане. Когато Hägerstrand търси начин да включи нееднаквото разпространение на приемането сред потенциалните приемници на

²¹ OECD Publishing, 12.04.2011 г., Attractiveness for Innovation Location Factors for International Investment

²² Hägerstrand, T., 1966, Aspects of special structure of social communication and the diffusion of innovation, Papers of Regional Science Association, vol 16

иновацията, той прибъгва към измерване на информационната интензивност.

Едно необходимо разграничаване в теориите е, че част от тях се определят като между съществуващите теории за конвергентни, а други като дивергентни. Като отнасящи се към теориите за конвергенцията са теориите произхождащи от неокласическата парадигма, които обясняват (в първоначалната си форма) развитието като процес насочен към установяване на равновесие, в резултат на пазарните сили. От страната на дивергентните теории стоят теориите с кейнсиански произход, които, чрез въвеждане на механизмите на положителната и отрицателната обратна връзка и на кумулативното привличане и отблъскване на производствени ресурси съответно в богатите и бедните райони на страната, предвиждат не само съществуването, но и задълбочаване на различията между регионите.

Дискусиите за това докъде се простира изследователското поле по отношение на различните принципи за регионализация и териториално разположение и развитие на бизнеса стават все по-задълбочени поради няколко основни причини. От една страна, формирането на специфични дисциплини от областта на социалните науки предопределя особено значение на вижданията за това как следва да изглежда една икономическа локализация, при която се отчитат културологичните, социалните, демографските, етнографските и други отличителни характеристики. От друга страна, икономическите науки все повече налагат виждането в условията на глобализиращия се свят, че топосът няма значение, а от значение е големината на икономическото пространство, на което се разпростират икономическите

дейности. От трета страна, съвременните възгледи за глобална икономика налагат разбирането за възприемане на един глобален и всеобхватен икономически модел, който се копира директно и се мултиплицира в различни региони без оглед на това дали моделът „пасва“ на икономическия топос и наличните културни характеристики на региона.

5. Методически инструментариум за изследване на териториалната локализация на бизнеса в област Кърджали

Изследването има теоретико-емпиричен характер, използвани са повечето от изследователските подходи прилагани в наукознанието – исторически, комплексен, системен и пространствен.

Равнището на социално-икономическо развитие на област Кърджали се изследва въз основа на обобщаващи оценки и единични измерители в 4 групи:

- *Показатели за оценка за демографското състояние*
- *Показатели за оценка на икономическото състояние*
- *Показатели за оценка за социалното състояние*
- *Показатели за оценка за състоянието на инфраструктурата*

Интегралната оценката на социално-икономическото състояние на териториалните единици – област и общини се базира на горните групи показатели. За целта се използва метод, който отчита съвкупното влияние на всички използвани показатели, представени като обобщаващи и интегрални оценки.

За оценка на специализацията и промените в структурата на регионалното и местно стопанство са приложени метода на „локализационния коефициент” и Shift-Share анализ.

Коефициентът на локализация LQ на всеки сектор е определен като: % от общата заетост в региона / % от заетостта в страната

Метод „Shift-share” С този метод се установява:

А. Как в регионалния икономически растеж участват националният растеж, структурата на икономическите дейности в национален мащаб, локалният фактор, т.е. икономическият растеж в даден регион може да се определи като резултат от три фактора: национален ефект (NE); структурен ефект (MIX); локален ефект (DIF)

$SS = NE + MIX + DIF$ (като коефициент на изменението или в абсолютна стойност)

Б. Кои са конкурентните отрасли в местната икономика

За реализиране на проучването за област Кърджали за определяне на отрасловата структура е използван именно показателя „брой заети” по икономически дейности съгласно КИД 2008.

Втора глава: Анализ и оценка на териториалното стопанство в област Кърджали

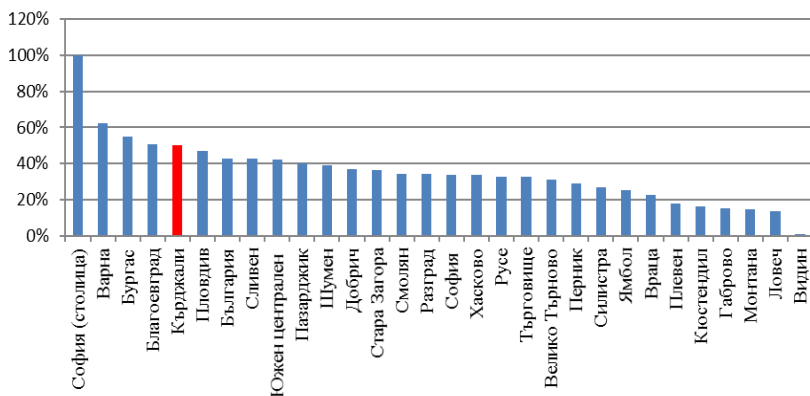
1. Сравнителен анализ на социално-икономическото развитие на Кърджали

Във втора глава е изграден социално-икономически профил на област Кърджали и е направена оценка за развитието в контекста на структурата на регионалното стопанство.

В демографски аспект се наблюдава тенденция на по-слаб тренд на намаляване на населението, спрямо средния за страната, като за периода на изследване 2009-2014 година областта се изкачва от 18-то до 5-то място в страната, което я поставя в графата на региони с потенциал за развитие на човешките ресурси. Макар и с потенциал за развитие, областта остава със сравнително нисък процент на висшисти на общия фон на население в България.

Фигура 2.6. Обобщаваща оценка за демографско развитие през 2014 г.

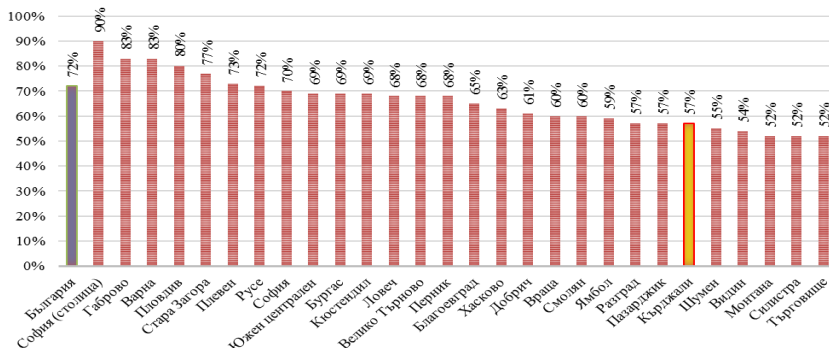

Област Кърджали заема последно място в ЮОЦР по показател БВП/чн. По показателя инвестиции – ПЧИ, размерът им е под 1000 евро на човек, което е четири пъти по-малко от средното за страната. Също така област Кърджали е на последно място по разходи за придобиване на ДМА в страната. Важно е да се отбележи, че заетостта в областта се възстановява устойчиво за периода 2011-2014 г., като коефициента на заетост за 2014 г. достига 61,1%, като област Кърджали е на 4-то място в

страната по трудова заетост за 2014 г. Посочените положителни тенденции при някои от показателите не могат да изведат област Кърджали от ниските позиции на икономическо развитие - 23-то място от 28 области.

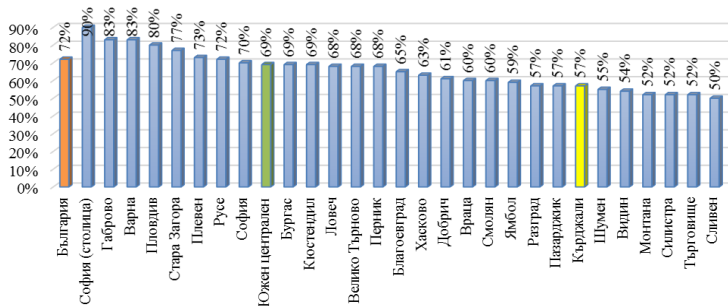
Фигура 2.17. Обобщаваща оценка за икономическото развитие през 2014 г.

Област Кърджали се отличава като регион с относителна ниска безработица спрямо средната за страната и спрямо другите области в ЮЦР. Но ниското образователно равнище и квалификация поставя област Кърджали в групата на областите с висок риск от социално изоставане, още повече че за 2014 г. доходите в област Кърджали остават сред най-ниските в страната и хората в област Кърджали живеят под определената линия на бедност в страната. Така през 2014 г. област Кърджали се нарежда на 20-то място по показател социално развитие, т.е в категорията със средно до ниско ниво.

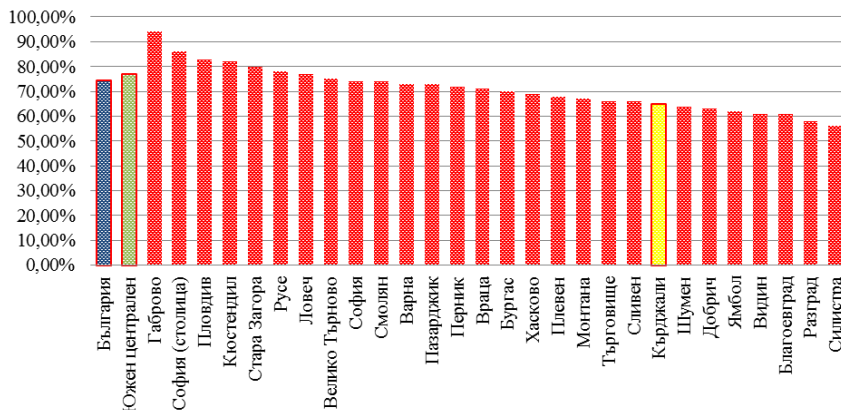
Фигура 2.19. Обобщаваща оценка за социалното развитие през 2014 г.

По отношение на техническата инфраструктура област Кърджали разполага с надеждна такава, но значителна част от пътната, водоснабдителната и канализационната инфраструктура не са поддържани на равнище експлоатационна и техническа функционалност, поради недостиг на финанси. Областта е на 21-во място в сравнителния анализ на областите в България, която отново я поставя в групата на най-слабо оценените области.

Фигура 2.22. Обобщаваща оценка за инфраструктурното развитие на област Кърджали през 2014 г.

По своето *цялостно социално-икономическо развитие* област Кърджали заема средни позиции – *13^{та} място*. Това е резултат основно от високия демографски ранг, който успява да компенсирa ниските оценки на областта по икономическо, социално и инфраструктурно развитие. Така от 23-то място през 2010 г. Кърджали се изкачва с 10 позиции нагоре през 2014 г.

2. Вътрешнообластни различия

В област Кърджали се включват седем общини - Ардино, Джебел, Кирково, Крумовград, Кърджали, Момчилград и Черноочене, чието равнище на развитие не само определя цялостния социално-икономически напредък на област Кърджали, но формират и специфични вътрешни регионални баланси.

Вътрешнотериториално показателите показват, че основната концентрация на стопанска дейност е в областния център – община Кърджали, където и живее по-голямата част от населението на района. След него се нарежда община Момчилград, а на трето място е община Кирково. Безспорен фактор в подкрепа на трите най-развити в бизнес

отношение общини е транспортен коридор №9, който свързва България с Гърция през КПП – Маказа.

Таблица 2.14. Вариационен анализ на интегралната оценка за социално-икономическо развитие на общините от област Кърджали

Община	Оценка 2010	Ранг в областта	Оценка 2014	Ранг в областта
Кърджали	45,0	1	43,1	1
Момчилград	38,9	2	37,3	2
Джебел	36,1	3	34,0	3
Крумовград	34,7	5	33,2	4
Ардино	34,9	4	33,2	5
Кирково	31,6	7	29,2	6
Черноочене	32,2	6	28,3	7
Вариационен размах	13,4		13,9	
Стандартно отклонение (S)	5,04		5,02	
Коефициент на вариация (V)	13%		15%	

По отношение на вътрешнорегионалните различия могат да направят два основни извода: 1) общините са приблизително еднородни по своето ниско равнище на социално-икономическо развитие, с изключение на община Кърджали, която през 2014 г. е на 29-то място в ранговото класиране на 264-те общините в България; 2) наблюдава се тенденция на задълбочаване на вътрешно регионалните различия в област Кърджали.

3. Динамика и структура на нефинансовите предприятия в област Кърджали

В област Кърджали 98,8% от икономическите субекти през 2014 г. са микро и малки предприятия. Реализираното нарастване броя на предприятията (9,4%) през периода 2008-2014 е в резултат от нарастването им във всички общини, но през целия наблюдаван период

най-голямата концентрация на предприятия има в община Кърджали (2014 г. - 59,7%). В структурно отношение през 2014 г. най-голям дял регистрирани стопански единици са в сферата на търговията (44,83%), следван от преработващата индустрия (10,58%), третата по дял на предприятията дейност в областта на хотелиерството и ресторантьорство (9,8%). През 2014 г. най-голям нетене размер на приходите от продажби в областта е постигнала преработващата промишленост, водеща по размера на локализационния коефициент. В рамките на преработващата индустрия водещи са - хранително-вкусовата, текстилна и шивашка, производство на строителни материали, дървопреработка. Много добре е развита и добивната индустрия, чийто сегмент освен нерудните изкопаеми е и дърводобива. Също така добре развито и с потенциал е селското стопанство – традиционното тютюнопроизводство, етерично – маслени и южни култури. Развитие търпи сектора на туризъм, чиято основа се базира на наличието на богато куртурно-историческо наследство на района и неговите природни дадености – планини и реки с язовири, които са предпоставка за развитие на планински и ловно-риболовен, както и историческо културен туризъм. Този потенциал все още не е развит в пълните му мащаби и има възможности за надграждане.

4. „Shift-share” анализ

Въпреки негативното въздействие на националния ефект върху стопанството на област Кърджали през периода 2009-2014, някои от отраслите бележат развитие, поради открояващ се локален ефект. За целия период 2009-2014 производствата, които се отличават с положителен локален ефект са: „Преработваща промишленост”,

„Строителство”, „Ремонт на компютърна техника, на лични и домакински вещи”, „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения”, „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и газообразни горива”. След 2011 г. се открояват с положителен локален ефект още „Хотелиерство и ресторантьорство” и „Транспорт, складиране и пощи”. Част от посочените дейности са и специален обект на подкрепа по Иновационната стратегия за интелигентна специализация на Р България 2014-2020.

Трета глава: Предиизвикателства и възможности за бизнес средата в област Кърджали

1. Бизнес среда и бизнес регулации

От гледна точка на местното икономическо развитие, благоприятната бизнес среда включва широк кръг от локализационни фактори, значителна част които са свързани с местни фактори – местно административното регулиране и административен контрол, ефективност на бюрократичната система, мерки и стимули за бизнес активност.

В общата класация на местните условия за правене на бизнес през 2011 г. област Кърджали е на едно от последните места, едно от най - непривлекателното места за правене на бизнес в България. Единствената сравнително благоприятна позиция на Кърджали. е по индикатора „ниво на местните данъци" (4 - то място), където всички изследвани данъци са на нива около или по - ниски от средното за страната. За изследвания период 2011-2014 се отчитат леки подобрения в някои от индикаторите за местните условия за правене на бизнес, което

води до по-благоприятна рангова позиция на област Кърджали през 2014 г. спрямо 2011 г.

Таблица 3.1. Динамика в икономическите индикатори за местни условия за правене на бизнес, област Кърджали

Индикатори	2011		2014	
	Стойност	Ранг	Стойност	Ранг
Заетост %	41,4	27	61,1	4
Средна работна заплата (лв.)	5465	22	7222	22
Чуждестранни инвестиции. (€/глава от нас.)	391	21	805	17
Дял на зетите с висше образование (%)	17	24	20	18

Източник: Авторово представяне по данни на НСИ и ТСБ -Кърджали

При индикаторите свързани с администрацията се наблюдава сериозно изоставане на общините в област Кърджали по отношение на предоставяните услуги по електронен път и обслужването на „едно гише“.

Когато се разглежда влиянието на законодателството в България и институциите за администриране на икономическия живот особено значение има периодът от 2001 до 2013 г., когато в данъчната политика са извършени множество промени за стимулиране на стопанската дейност. И до днес държавата работи към опростяване и намаляване на административното регулиране, но все още България остава на едно от последните места в ЕС по тежест и сложност на административната и регулаторна рамка.

2. Проучване на локализационните фактори за фирмите от област Кърджали

Структурата на фирмите-респонденти:

- По период на създаване: 119 бр. до 2006 г. и 31 бр. след 2007 г
- По големина: 96% - МСП и 4% - големи фирми

➤ По териториална структура: най-голям - община Кърджали (53 бр.) и община Момчилград (22 бр.)

➤ По отраслова структура - „Преработваща промишленост“ (38%), „Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети“ (26%), „Селско, горско и рибно стопанство“ (11%), „Строителство“ (6,7%).

Едномерното разпределение на отговорите на въпроса за важноста на факторите и условията за избор на конкретното място за местоположение на фирмата е представено на фигура 3.2. Много от факторите са посочени като значими от анкетираните, но по-специално внимание заслужават тези с най-високите пет позиции. А това са: относително ниска цена на трудовите ресурси; наличие на трудови ресурси с необходимата квалификация; лична аргументация на собственика; наличие на суровини и материали в района; природо-географски условия.

Фигура 3.2. Основни фактори за избор на локализация - %

Оценките поставени от респондентите на някои основни локализационни фактори са както следва (минимална 0,00; максимална 10,00):

➤ Техническата инфраструктура – от 7,99 до 8,26, което означава, че инфраструктурното равнище не е проблем за бизнеса в областта.

➤ Средната оценка на анкетираните относно социалната инфраструктура е 7,21

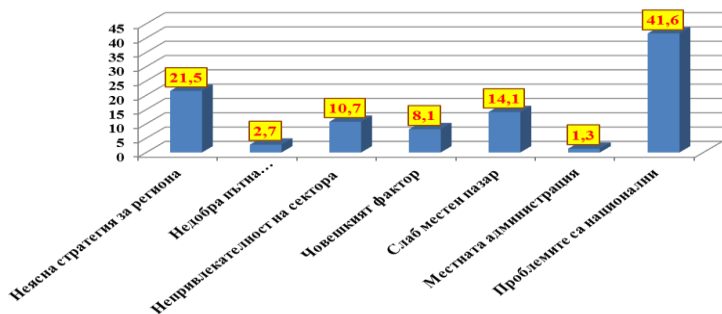
➤ Оценката за институционалната инфраструктура (средно 7,28) е също в категорията на високите оценки.

➤ Човешките ресурси – образование (8,83), професионална подготовка (6,44) и иновативност (6,25)

➤ Работа с местната администрация бизнесът - средна оценка 7,0

Бизнесът в област Кърджали изразяват неудовлетвореност от някои условия за бизнес (фигура 3.4.), а именно най-вече от националната политика и мерки за бизнеса, липсата ясна стратегия за развитие на региона и от слабия пазар в областта.

Фигура 3.5. Основни проблеми свързани с локализацията

Основните проблеми на бизнес средата в област Кърджали, според участниците в проучването сред бизнеса са: 1) националните регулации и контрол, които все още не защитават интересите на стопанските субекти; 2) част от икономическите отрасли (селско стопанство, добивна промишленост) се чувстват застрашени поради „непривлекателност на сектора” и „слаб пазар”; 3) липсва добра стратегическа база за бизнес активност от първия програмен период 2007-2013.

Този открояващ се акцент върху институционалните проблеми (национални и регионални) е свързан с висока степен на концентрация на вземане на решения в ръцете на държавата. Това предполага и значимата роля на институционалния режим .

Отговорите на въпросите дали фирмите от региона са по-скоро доволни или по-скоро недоволни от избора си на локализация, са с категоричното преобладаване на удовлетвореност от избраната локация сред анкетираните предприемачи – 97% (таблица 3.21.)

Таблица 3.21. Удовлетвореност от избраната локализация

Удовлетвореност от избраната локация:	%
По-скоро ДА	97,0
Отчасти	1,0
По-скоро НЕ	2,0
Не мога да преценя	0,0
ОБЩО:	100,0

Не е изненадващо, че при посоченото високо ниво на обща удовлетвореност от локализацията, нагласите за евентуално преместване на дейността на фирмата са много ниски (таблица 3.23.)

Таблица 3.23. Нагласа за преместване в друг регион

Нагласа за преместване в друг регион	%
По-скоро ДА	3,4
Възможно създаване на филиали	14,0
По-скоро НЕ	80,6
Възможно закриване на фирмата	2,0
ОБЩО:	100,0

Извършена е и статистическа проверка на хипотези за наличие на зависимости както следва:

➤ Между големината на фирмите, от една страна и от друга страна: най-значимите локализационни фактори, индентифицираните проблеми, удовлетвореността от избраната локализация, нагласи за преместване.

➤ Между периода на създаване на фирмата, от една страна и от друга страна: индентифицираните проблеми, удовлетвореност от избраната локализация, нагласите за релокализация.

➤ Между отрасловата структура на фирмите, от една страна и от друга страна: най-значимите локализационни фактора, индентифицираните проблеми, удовлетвореността от локализацията, нагласите за релокализация.

➤ Между териториалната структура на фирмите, от една страна и от друга страна: индентифицираните проблеми, удовлетвореността от локализация, нагласите за релокализация.

3. Проблеми и възможности за бизнеса в контекста на регионалната политика

Този раздел прави оценка за адекватността на целите, приоритетите и мерките насочени към създаване на благоприятна бизнес среда в *Стратегията за развитие на област Кърджали 2014-2020*.

Основни изводи от преглед на Стратегията за развитие на област Кърджали

- Има силен акцент към решаване на основни проблеми на бизнеса и подобряване на средата за неговото укрепване и разширяване във визията, приоритетите и мерките на Стратегията за развитие на област Кърджали

- Съществува проблем (заплаха) от неизпълнение на предвидените в плана дейности: няма ясна изградена финансова и времева рамка, която да обезпечи реалното прилагане на този нормативен акт и към момента той остава с повече или по-малко пожелателен характер; забавя се и оценката на изпълнението на Стратегията за развитие на област Кърджали 2007-2013, както и междинната такава, поради липса на финансиране от страна на държавата.

4. Препоръки за привличане и задържане на бизнес активност в област Кърджали

Теоретико-концептуалната основа, изводите от диагностичния анализ на регионалното стопанство на област Кърджали, както и мнението на бизнеса формират възможни решения за въздействие върху развитието на икономическата среда. Така основните задачи, свързани с подобряване на средата за задържане и привличане на бизнес активност можем да разделим в две основни групи – национални и регионални/местни мерки:

1) Национални мерки

- Усилията на национално равнище по отношение на бизнес-средата следва да бъдат пречупени през призмата на трудностите, които изпитва бизнеса (на първо място МСП). Необходимо е по-отчетливо съсредоточаване върху постигането на целите по Small Business Act и Национална стратегия за насърчаване на МСП в България 2014-2020.

Чрез законодателната и институционална среда трябва да се облекчат условията за стартиране на бизнес, по-лесно да се оперира, и по-лесно да се излиза от дейността, да има по-свободен достъп до информация и да се създадат условия за доверие в обществените институции – най-вече в съдебната система. Заедно с осигуряване на стабилност на нормативната среда, спешни мерки трябва да се реализират за: укрепване на институциите, по-бързо изпълнение на реформите в областта на публичната администрация и електронното управление, преодоляване слабостите в системата на обществените поръчки и търговията с влияние.

- Ограничаване на бюрокрацията и процедурите, които твърде често отнемат прекалено много време при кандидатстване по оперативните програми, което трябва да върви и с повишане на капацитета за усвояване на средства от европейски фондове.

- Разработване на инвестиционни политики, които се състоят във фокусирането около създаването на устойчив и приобщаващ растеж на национално ниво, чрез който ще се привлекат повече външни инвестиции.

- Ускоряване на процеса по разработване на регулаторна рамка за активното използване на цифрови технологии – това ще подкрепи

усилията за подобряване работата на администрацията и на бизнес средата.

- Облекчаване на лицензионни и разрешителни режими, намаляване на административните тежести, премахване на незаконно въведените регулаторни режими, вкл. от някои общински администрации и ограничаване правата на чиновниците в общинските администрации, въвеждане на ясни правила, гарантиращи лоялната конкуренция на пазара.

- В борбата с нерегламентираните финансови практики в публичния и частния сектор са необходими и т.нар. „меки мерки“ като създаването на национална широкомащабна програма за развитие на финансова грамотност сред бизнеса и гражданското общество.

- В областта на образованието в България - важен, процес, който трябва да стартира в рамките на програмен период 2014-2020 е валидиране на неформалните форми на образование в контекста на платформата за учене през целия живот.

- Защита при нелоялна конкуренция. Това включва: протекция чрез вече действащата нормативна и правна уредба; разработване на механизми за коопериране и сдружаване на производителите; разработване на финансови системи, които да посрещат нуждите на потенциалните предприемачите, които нямат достъп до кредити; разработване и усъвършенстване на система за пазарна информация на национално, регионално и местно ниво.

- Прилагане на по-активен и научнообоснован процес на планиране на стопанските дейности за: намаляване на регионалните диспропорции, продължаване на силната им концентрация в големите

градски центрове, ограничаване замърсяването на околната среда, чрез целенасочени програми за развитие на региони със специфични географски и демографски характеристики.

2) Регионални/местни мерки

- Всички политики и програми свързани с насърчаване на предприемачеството и инвестициите е необходимо да стъпят на разработване на „Регионална стратегия за интелигентна специализация” на основата на „Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Р България 2014-2020”.

- По отношение на Стратегията за развитие на област Кърджали 2014-2020 могат да се предложат две ключови стъпки, за да прерастват пожелателният характер в реална програма за действие: 1) да се изгради ясна финансова и времева рамка, която да обезпечи реалното прилагане на Стратегията; 2) да се актуализира стратегията чрез конкретизация по проблемни социално-икономически фактори: прозрачност; преодоляване на бюрократичните спънки при прилагане на национални и местни регулации; мерки за изготвяне планове за регулация на имоти общинска собственост подходящи за индустриално финансиране.

- Използване на възможностите на Област Кърджали за повишаване на бизнес активността чрез различните форми на трансгранично сътрудничество, насърчавано и подпомагано чрез редица инструменти на ЕК.

- Създаване на нови възможности за бизнес в областта -чрез регионални и местни политики и програми за развитие трябва да се подпомогне идентифицирането и създаване на нови възможности за генериране на доход и поминък, както и за основни услуги. Необходими

са стратегии, които да осигурят достъп за всеки до ограничените възможности. Това означава, че мерките за подкрепа трябва да се разработят по начин, който няма да допусне определени групи от населението да разширят своето производство, отнемайки шанса на други групи да го направят. Публичните програми за подкрепа не трябва да бъдат дискриминативни, трябва да отчитат ресурсните и пазарни ограничения и да дават на цялата целева група шанс за достъп до наличните възможности.

- Насърчаване на местното икономическо развитие в областта. Тук е важно да се подкрепят жизнените производствените сектори и да се осигури първоначална протекция за новостартиращи и потенциално жизнени бизнеси.

Необходимо е да се запазят и разви стопански традиции на региона. Към преработваща промишленост, туризъм, земеделие, животновъдство, туризъм, които се изявяват като утвърдени и конкурентни отрасли с локални предимства може да се насочат мерки за създаването на специализирани училища, организиране на работни семинари, панаири, както и стартиране на тематични ресторанти, галерии и други инициативи, които вървят ръка за ръка с новите тенденции в тези отрасли и дейности. Регионът има потенциал да се придаде по-голямо значение на транспортните хъбове (центрове за складиране, опаковане, задаване на транспортно направление – диспечеризация и други подобни).

- Необходимо е постигане на свързаност между секторите и етапите на добавяне на икономическа стойност – от производство през преработка и регионален експорт. Това може да се реализира чрез

създаването на т.нар. „мултифондове“ или чрез предоставянето на възможности за кандидатстване за финансиране посредством консолидирани проекти, обединяващи мерки по няколко различни програми. По този начин допълнително ще се постигне синергичен ефект между отделните, но допълващи се мерки.

- Да бъде подкрепено развитието на електронното и дистанционно обучение в местните университетски институции, което /при високи стандарти и качество/ може да допринесе за ограничаване на т.нар. brain-drain-процеси от малките населени места към големите университетски центрове.

- Създаване на устойчиви обединения в региона, гарантиращи прозрачност и обвързаност между страните от „триъгълника на знанието“, на принципа на „кълъстерите на знанието“.

- Насърчаване на регионално интегрирани икономически дейности чрез стратегия за засилване на селски центрове и за насърчаване на връзката между селата и градовете. Програмите за развитие и целенасочена подкрепа трябва се насочат към укрепване и развитие на суб-центрове, които са атрактивни за локализиране на жизнени бизнеси и организации за частни или публични услуги.

- Работата по всички посочени направления на местно ниво трябва да върви заедно с: подобряване и модернизирание на „твърдите“ фактори, като инфраструктурна свързаност и функционалност; подобряване разпознаваемостта на региона като атрактивен за бизнес активност чрез рекламни и пиар кампании; осигуряване на финансовата стабилност – максимална събираемост на данъците, противодействие на

сивия сектор и на практиките за укриване на социални осигуровки, гарантиране на силен и независим финансов надзор.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Бизнес активността е от особено значение за регионалния социално-икономически просперитет, въздействайки директно върху конкурентоспособността, иновативността и заетостта в региона, което определя растежа и равнището на благосъстояние на населението.

Възможностите за развитие на бизнеса в област Кърджали са резултат от действие на вътрешни и външни за икономическите субекти фактори. Настоящият дисертационен труд се фокусира върху външните фактори на бизнес средата - характеристиките на територията и елементите на социално-икономическата среда.

Област Кърджали се отличава с благоприятно географско положение, което предоставя възможности за разширяване на трансграничната стопанска активност

Социално-икономическото позициониране на областта сред останалите области се подобрява на основата на задържане на човешки ресурси в региона и по-добра заетост спрямо средното за страната

Като основни изводи от направеното проучване на локализационните фактори може да се изтъкнат: 1) локализационният избор е основан главно на относително ниска цена на трудовите ресурси, както и на наличие на ресурс с необходимата квалификация, която е резултат не толкова от образователно равнище, а от традициите и опита на стопанската структура; 2) за бизнеса от областта особен силен е и фактора лични мотиви, които вероятно са свързани както с утвърдени

културни традиции, така и със специфичния етнически и професионален състав на трудовите ресурси. Основните проблеми на бизнес средата в област Кърджали, според участниците в проучването сред бизнеса са: 1) националните регулации и контрол, които все още не защитават интересите на стопанските субекти; 2) част от икономическите отрасли (селско стопанство, добивна промишленост) се чувстват застрашени поради „непривлекателност на сектора” и „слаб пазар”; 3) липсва добра стратегическа база за бизнес активност от първия програмен период 2007-2013.

Направените препоръки в дисертационния труд могат да бъдат обобщени така:

1. По отношение на националната и регионална политика за икономическо развитие се разпознава необходимост от поставяне на ударение при определяне на силните за стопанството страни – от механично изброяване на конкретни дадености към измерване и оценка на ефективността от тяхното използване, така че да се премине към оптимално публично управление на ресурсите, с които разполагат регионите.

2. По-ограничена, но същевременно с това по-ефективна роля на държавата за развитието на бизнеса и по-защитаваща бизнеса устойчива нормативна среда и институционална система, която да доведе до реално облекчаване на административните тежести и регулации и до по-прозрачно и интегрирано осъществяване на отношенията между държавата, бизнеса и останалите агенти в местното и регионално развитие.

3. Стратегическото бизнес развитие на областта е необходимо да стъпи на регионална стратегия за интелигентна специализация на основата на „Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Р България 2014-2020“, създаването и изпълнението на научни и изследователски стратегии в сътрудничество с бизнеса, академичните среди и гражданското общество, изграждане на регионален „кълъстер на знанието“.

4. Повече усилия на местните администрации от област Кърджали за повишаване инвестиционната атрактивност на областта, която от своя страна води до повишаване на икономическата активност и нови работни места. Отделните общини изискват специфичен подход и тип интервенции, съответстващи на техните традиции и потребности. Тук фактор за просперитета на икономическата активност е свързан с мащаба на местните пазари, и също от връзката им с по-широки регионални, национални и международни пазари.

5. Повишаване капацитета на икономическите субекти за кандидатстване по оперативни програми, за успешно управление на проекти при осигуряване на добра информационна обезпеченост на бизнеса за възможности за финансиране и институционална подкрепа.

6. Подобряване и модернизирание на „твърдите“ фактори, като инфраструктурна свързаност и функционалност, осигуряване на финансовата стабилност на местно ниво

7. Провеждане на научни изследвания и проучвания върху вътрешната бизнес среда в област Кърджали, както и идентифициране на специфични локализационни фактори за бизнеса в отделните

приоритетни отрасли на региона – преработваща индустрия, туризъм, търговия, строителство.

IV. СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ

1. Изведени и синтезирани са теоретични концепции за териториална локализация на бизнеса на основата на представяне на модели на локализационната теория и теорията за регионалния икономически растеж и развитие.

2. Разработена е система от показатели и методика за оценка на социално икономическото развитие на териториалните единици, която е използвана за оценка на развитието на област Кърджали и позиционирането ѝ сред останалите области в страната.

3. Адаптиран е икономически инструментариум за оценка влиянието на националния, структурния и локален ефект върху развитие на стопанските дейности чрез прилагане на метод „shift-share”

4. Определена е степента на концентрация на отделните икономически дейности в област Кърджали спрямо средното за страната чрез изчисляване на локализационния коефициент.

5. Идентифицирани са основните локализационни фактори и са формулирани основни проблеми за развитие на бизнеса в област Кърджали на базата на реализирано собствено емпирично проучване

6. Предложени са конкретни решения за подобряване на бизнес средата чрез мерки на национално и регионално равнище.

V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ
ПО ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. **Manolov T., 2015**, *Problems and Factors Impact upon the Localization of a Business*, Trakia Journal of Sciences /TJS/, Stara Zagora, vol 13, Suppl 1, pp.76-86, ISSN 1313-7050

2. **Yarkova J., T.Manolov, 2013**, *Study of the Localization of Economic Activities in the Kirdzhali Region (Bulgaria)*, Trakia Journal of Sciences /TJS/, Stara Zagora, Vol 11, Suppl.1, pp. 42-52, ISSN 1313-7050

3. **Манолов, Т, 2012**, *Анализ на основните модели на териториалната локация на бизнеса в контекста на регионалното развитие на България*, Научни трудове - Том 8, Факултет по икономически и социални науки, Изд. ПУ „П.Хилендарски“, стр. 290-307, ISSN 1313-227X

**VI. РЕЗЮМЕ НА АВТОРЕФЕРАТА НА АНГЛИЙСКИ
ЕЗИК (ABSTRACT)**

The present research on Territorial Business Localization /Case Study: Region of Kirdzhali/ is centered upon how companies decide on where to localize their businesses in terms of the regional economic development. The data range of the research is based on different factor, such as demographic, economic, social, and infrastructure for the time span between 2008 and 2014.

The theoretical framework of the research is constructed in a way to investigate whether the regional business environment of the Region of Kirdzhali may have or may have not better indicators, which would attract businesses to settle in, and invest in the Region.

Therefore, the spatial location of economic activities, applied regional models for development and other significant business environmental factors where taken into consideration in the research, in order to determine the territorial localization of businesses.

In addition to the main thesis research an in-depth analysis and evaluation of regional economic model of Kirdzhali is done against other regions and inter-regional differences are delineated.

Hence, it is important to underline that in the present booklet the contents is organized into six chapters, where the General Characteristics of the Research is situated in the first chapter, the Structure of the PhD Research is presented in the second chapter, Synopsis of the Research is given in the third chapter, the Contribution Significance of the Research is set into chapter four, the List of Publications onto the PhD Research is illustrated into chapter five, and finally – in this six chapter – is situated the Abstract.

In short, this PhD Research has a volume of 202 standard pages, supported by genuine research and 106 sources of information.

